

Arup, er dog umiskendeligt. I det hele træder personerne i Kornerups fremstilling ikke frem i stærkt relief, men holdes i ave inden for det system, som omspændte dem. Kapitelinddelingen sker ikke efter hovedpersonerne, skønt det er skikkelser af format som Peder Palladius, Niels Hemmingsen, Resen, Jesper Brochmand, men efter kriterier som »Luthersk Nyordning«, »Filippismens Magtperiode«, »Ortodoksiens Storhedstid« og »Encvældens Statskirke«.

Af og til bruger Kornerup dog vendingen: »Det gør et forstemmende indtryk...« Det gælder således s. 193 under omtalen af Kloster-Lasse, jesuiten Laurits Nielsen, der ville forsøge at føre Danmark tilbage til moderkirkens skød. Det forstemmende var, mener forfatteren, »den Mangel paa Virkelighedsforstaaelse«, den begavede Kloster-Lasse røbede ved for alvor at tro, at han kunne bevæge kong Christian IV og hans mænd til at svigte den lutherske religion. En og anden læser kunne dog måske i modsætning hertil mene, at det ikke er forstemmende at se en mand kæmpe for en ærlig overbevisning, men at det forstemmende ligger i, at mænd som Christian IV og Hans Poulsen Resen uden skrupler undertrykte trosfriheden – i Luthers navn. Det må dog retfærdigvis indrømmes, at Kornerup ikke er blind for tidens snæverhed, – s. 255 siger han således, at »et aandeligt Politisystems Spændetrøje kom til at omslutte de enkeltes Livsførelse«. Alligevel står det klart, at Kornerup ser på tiden med sympatisk forståelse: »Den Tidsalder, som man haanligt har affejet som Protestantismens »Middelalder«, ejede sine aandelige Værdier og var trods jernhaard Intolerance og vidtdreven Skolastik Rammen om et bevæget indre Liv.« (S. 224). Men selv om lyssiderne fremhæves og den alvorligste skyggeside – heksejagten – fortønes, virker det billede, som Kornerup tegner, brutalt nok. Afsættelser, fængs-

linger, udvisninger af anderledes tænkende var øvrighedens våben mod kætteriet, ikke blot det katolske, også det »krypto-kalvinske« – et ord, der hos den tids rettroende har fået det til at løbe lige så koldt ned ad ryggen som betegnelsen »trotskister« hos de sande kommunister i vore dage.

I Urban Schrøders afsnit findes et lærerigt eksempel på den konflikt, der kunne opstå mellem rettroenheden og en anden af tidens strømninger, merkantilismen. S. 394 gøres der rede for kommercekollegiets forslag i 1672 om at åbne landet for kristne af andre konfessioner og for jøder, med den begrundelse, at »det fornemste og fast eneste Fundament til et Riges timelige Flor og Velstand bestaar i Mængden af Mennesker; og ... Religionens fri Øvelse jo er et kraftigt Middel til sligt at tilvejebringe«. Men over for dette argument hævder biskop Wandal, at ingen bør foretrække en timelig, jordisk fordel for et himmelsk og evigt Gode!

Det nye bind af kirkehistorien står i det hele på højde med de foregående. Sammenhængen med den almindelige samfundsudvikling er dog ikke så stærkt understreget som i de bind, der er skrevet af P.G. Lindhardt og Hal Koch. Og billedstoffet, der er skønsomt redigeret af den unge historiker Poul Koch, supplerer fremstillingen på et område, der er ladt i stikken af forfatterne: Kirkerummet.

Roar Skovmand.

Georg Nørregård: Efterkrigsår i dansk udenrigspolitik 1815–1824. (Gyldendal, 1960). 207 s.

Dr. Georg Nørregård er at finde blandt de ikke talrige danske historikere, der får noget fra hånden i bogform. Regelmæssigt med seks års mellemrum har han udgivet »Danmark og Wienerkongressen 1814–1815« (1948), »Freden i Kiel 1814« (1954)

og nu senest »Efterkrigsår i dansk udenrigspolitik 1815-1824« d. v. s. frem til året for udenrigsministeren Niels Rosenkrantz' død. I dobbelt forstand er bogen et opgør af boet efter begivenhederne, der førte til Danmarks afståelse af Norge; for det første indholdsmæssigt ved at lægge hovedvægten på en skildring af forhandlingerne om statsgældens deling, og for det andet for Dr. Nørregård personligt ved at føre sin trilogi til afslutning. Bogen peger således snarere bagud end fremad. Det er opmuntrende at se et værk ført til ende, selv om de emner, der nu senest er gjort til genstand for behandling, ikke kan forventes at påkalde samme interesse som de i tidligere bøger behandlede.

Forfatteren, der ikke har haft nogen tidligere samlet og mere indgående fremstilling at støtte sig til, har måttet gennemgå det hjemlige og udenlandske utrykte materiale. Vel ingen dansk historiker har læst så mange indberetninger og ordrer som Dr. Nørregård fra denne periode. Det har tydeligvis vist sig vanskeligt at finde en balance mellem den arbejdsindsats, som med rimelighed kan fordras, og emnets betydning. Et stort materiale er gravet frem ikke mindst fra det u håndterlige arkiv fra Departementet for de udenrigske sager. Hvor mange arbejdstimer kunne ikke spares danske historikere, såfremt det danske udenrigsministeriums arkiv fra 1800-tallet havde haft et indexsystem svarende til, hvad der findes for det britiske udenrigsministeriums arkiv fra det nævnte århundrede.

Stilen er refererende – stedvis tung – og isprængt forfatterens konklusioner. Ved sit traditionelle stilapparat henfalder han ikke sjældent til selvfølgeligheder, f. eks. »Frankrigs repræsentanter (i København) var ligesom Østrigs skiftende« (s. 25) eller »Man (den politiske ledelse i København) var klar over, at det nu (efter 1815) ikke mere var Frankrig, som

var Europas ledende magt.« (s. 173). Datidens sprog løber forfatteren i pennen ved anvendelsen af moralbegreber til beskrivelse af politiske handlinger, f. eks. zar Alexanders »herteløshed« (s. 173). Den rammede personbeskrivelse er ikke Dr. Nørregårds force, f. eks. får læseren om Preussens gesandt i København at vide, at han var en »værdig og formfuldendt mand« – med kilde i en udtalelse fra den engelske gesandt.

Forfatterens evne til at skildre en konkret udenrigspolitisk sag kommer frem ved gennemgangen af forhandlingerne om den svenske konges forpligtelse til i henhold til Kielfredens art. 6 i sin egenskab af hersker over kongeriget Norge at overtage en del af det tidligere forenede dansk-norske monarkis statsgæld. Statsgældssagen er bogens tyngdepunkt og behandles indgående i flere kapitler, fordi denne sag anses for at være hovedemne for dansk udenrigspolitik i den pågældende periode og en overgang var i forgrunden i europæisk politik. Fremstillingen præciserer enkeltheder i de langvarige og besværlige forhandlinger, der først fandt sin afslutning i 1823. Den ikke overraskende konklusion er, at Norge slap billigt, og at man fra dansk side stillede sig tilfreds med et resultat, der i en fattig tid gav et omend ikke stort tilskud til statskassen, især fordi man fra dansk side overhovedet ikke havde ventet sig et positivt resultat. Det traktatmæssige resultat ved en konvention i 1819 med tillæg fra 1820 blev nået takket være indgriben fra russisk og engelsk side efter dansk ønske, der blev foranlediget ved – en let forklarlig – uvilje fra svensk side mod at opfylde traktaten. Stormagterne interвенerede, fordi man ønskede et mellemværende bragt ud af verden, der var en følge af den fastlagte ordning for besiddelsesforholdene i Europa. I forbindelse med gældssagen blev andre dansk-norske mellemværender løst. En diploma-

tisk gevinst var for Danmark det svenske afkald på sundtolden og Nordhavssøerne (s. 77). Med afslutningen af gældssagen var det sidste alvorlige mellemværende Danmark-Sverige imellem bragt ud af verden og en anstødssten fjernet for en officiel forståelse. I forholdet til Norge tog man fra dansk side »afsked med broderfolket så honnet som muligt« (s. 100).

Anmelderen kan ikke slutte sig til forfatteren, når der trækkes en linie fra ordningen i gældsspørgsmålet til skandinavismen i 1840'erne, som »et udtryk for den gode forståelse mellem parterne« (s. 108-109). Der finder en sammenblanding sted af relationerne på officielt og uofficielt plan. Der må skelnes mellem de officielle relationer de to landes regeringer imellem og skandinavismen. På officielt plan kan der trækkes en linie markeret ved konventionen i 1819, handelstraktaten i 1826 og til et interessefællesskab ved et dansk-svensk samarbejde på regeringsplan ved et forsøg på en fælles nordisk neutralitetspolitik i 1833-1834 og atter i 1840 under stormagtskonflikterne. Disse officielle kontakter var udpræget interessebestemte. Dansk-svensk mistillid og gammelt nag gjorde sig vedvarende gældende mellem Frederik 6 og Carl Johan. En anden udviklingslinie er skandinavismen, der tog sit udgangspunkt uden for kredsen af de styrende. Fra officiel side tog man som bekendt afstand fra denne bevægelse, i Sverige ved cirkulæret fra 1837 og i Danmark ved lignende afvisende udtalelser.

Det er i denne forbindelse interessant, at Dr. Nørregård refererer en ordre fra 1817 til den russiske gesandt i København, der beskæftiger sig med muligheden af et officielt dansk-svensk samarbejde, hvad man ikke gerne så indledet i Skt. Petersburg (s. 174). Et lignende synspunkt kom til orde i russisk diplomatisk korrespondance fra tiden 1830-1848.

Hvis dette synspunkt var fundamentalt i russisk politik over for de to nordiske lande – hvad sandsynligheden taler for – må den logiske konsekvens være et russisk ønske om at holde gældssagen gående i 1817 – og ikke at få den afsluttet.

Den foreliggende bog tilfredsstillende ikke læseren, der tager sit udgangspunkt i bogens titel. Hvor man venter at finde en oversigt over dansk udenrigspolitik, får man en epilog til forfatterens tidligere bøger påhæftet korte kapitler angående andre emner, hvoraf de vigtigste er forholdet til stormagterne – til forbundsdagen i Frankfurt og dertil knyttede problemer samt handel og søfart.

Et enkelt kort kapitel (s. 173 f) omhandler de store linier i dansk udenrigspolitik. Basis for den formulerede danske udenrigspolitik kommer ifølge det fremlagte materiale til udtryk i en ordre fra 1821 til den nye danske gesandt i London og omtaler det danske styres ønske om bevarelse af koalitionen mellem stormagterne til sikring af fredens bevarelse. Ganske lignende synspunkter finder man i ordrer fra 1830'erne til gesandter. Sagen er klar nok: Kernen er Danmarks stilling mellem Rusland og England – og problemerne skulle melde sig i udenrigs- såvel som i indenrigspolitisk henseende i samme takt, som der opstod kriser mellem de to stormagter. Så længe forholdet mellem de to stater var fåleligt, var problemerne for dansk udenrigspolitik kun af mindre størrelsesorden. Senere under konflikterne i 1833-1834 og i 1840 blev det anderledes. Allerede i den i bogen behandlede periode antydes det interessante spørgsmål, som i tiden 1830-1848 kan formuleres som den officielle danske udenrigspolitik bl. a. i forholdet til Rusland i relation til den liberale opinions udenrigspolitiske ideologi, (trykkefrihedsspørgsmålet, skandinavisme etc.). Anmelderen ville gerne vide mere om »stemningen i de dannede klasser« i

Danmark til de europæiske begivenheder vis-a-vis den officielle udenrigspolitik.

Relationen mellem monarkiets ydre og indre politik kommer klarest frem i forfatterens interessante kapitler, der omhandler forbundsdagen i Frankfurt og den holstenske forfatningssag, hvori Slesvig allerede på dette tidlige tidspunkt blev involveret. Man får et indtryk af, at man fra dansk officiel side tilstræbte kun at knytte sig til forbundsdagen i Frankfurt som »sleeping partner«. Tilknytningen var øjensynlig for den danske ledelse nødvendig – men kun i begrænset omfang ønskelig – og søgtes begrænset til et minimum. Det fremgår af dansk standpunkttagen i flere spørgsmål: Den danske repræsentant havde klar ordre til at søge medlemsstaternes indblanden i enkeltstaters indre forhold begrænset mest muligt – man tillod gesandten stor selvstændighed i småsager – man tilstræbte begrænsning og så vidt muligt selvstændighed for monarkiets troppekontingent til forbundshæren. Årsagen er at søge i forbundsaktens art. 13 i forbindelse med det holstenske ridderskabs m. m. forsøg på at udnytte bestemmelsen politisk. Når forfatteren herefter som afslutning på sit afsnit om de i forbindelse med Holsten opståede udenrigspolitiske spørgsmål med følgende vendinger fremsætter en brudteori, har anmelderen svært ved at følge ham. Det hedder: »Medens Danmarks udenrigspolitik i århundreder fortrinsvis havde drejet sig om forholdet til Sverige, blev det fra nu af forholdet til Tyskland, som blev det mest fremtrædende og det vanskeligste. Selv om årene 1822–23 officielt var fredsåre, så medførte de dog en meget væsentlig frontændring i Danmark« (s. 155). Hertil kan for det første bemærkes, at anmelderen ikke er bekendt med »et Tysklands« eksistens i 1822–1823; for det andet øjnes ikke det materiale, der specielt lader mo-

tivere en frontændrings fastsættelse til det nævnte tidspunkt, og for det tredje hedder det s. 183 i forbindelse med Rosenkrantz's død i 1824 »Som det foran er omtalt, var det lykkedes at afvikle de alvorligste stridspunkter i forholdet til Sverige, og endnu var det 19. århundredes udenrigspolitiske hovedproblem, forholdet til Tyskland, ikke skudt frem, selv om spirerne dertil kunne spores«.

Dr. Nørregård bevæger sig inden for de rammer af traditionel dansk udenrigspolitisk historieskrivning, som E. Holm lagde grunden til. Man finder således foruden den diplomatiske historie på højeste officielle plan korte afsnit om henholdsvis handel og søfart samt diplomatiet. Der foreligger ikke en fremstilling på bredere basis efter eksempelvis fransk forbillede (*Histoire des Relations Internationales*, ed. P. Renouvin), hvor udtrykket »relations internationales« tages i videste forstand som »toutes les relations concevables entre états ou nations« herunder demografiske, økonomiske, diplomatiske og kulturelle forbindelser. Man ville gerne vide mere f. eks. om forbindelserne mellem Danmark-Norge efter 1815 såvel på samhandelens som på de kulturelle forbindelsers område – ganske uanset om den officielle danske udenrigsledelse søgte eller ikke søgte udenrigshandelen fremmet.

Afsnittet om diplomatiet viser sig at være en gennemgang af bl. a. det danske udenrigsstyre på højeste og administrativt plan. Noget væsentlig nyt til belysning af Frederik 6 – lederen af dansk udenrigspolitik – bringes ikke, og kongen får (som sædvanlig) en ganske hård medfart (s. 183). Udenrigsdepartementet affærdiges på en enkelt linie med en bemærkning om, at der ikke her fandtes gode hjælpere (s. 13). Skildringen af N. Rosenkrantz efterlader hos anmelderen et indtryk af en habil embedsmand af gennemsnittet. Gerne ville man vide mere om teknikken i uden-

rigsstyret f. eks. kongens direkte forbindelser med gesandterne. Det er ikke rigtigt, at der i den omhandlede periode fandt et traditionsbrud sted i dansk diplomati, derved at »endnu spillede de holstenske adelige en fremtrædende rolle; men deres sønner beredte sig ikke til at blive deres efterfølgere« s. 22. I perioden 1830–1848 var omkring halvdelen af danske gesandter adelige fra Holsten bl. a. gesandterne på posterne i Skt. Petersburg og i Berlin, et forhold der kom til at spille en rolle i årene før 1848.

Klaus Kjølse.

Aage Friis et Poul Bagge: L'Europe, le Danemark et le Schleswig du Nord. Actes et lettres provenant d'archives étrangères pour servir à l'histoire de la politique extérieure du Danemark après la paix de Vienne 1864–1879. Tome IV du 1er février 1879 au décembre 1879. (Munksgaard, 1959). 624 a.

Aage Friis: Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark. En historisk Fremstilling. 4. Bind. Efter Forfatterens død afsluttet og udgivet af Poul Bagge. (Munksgaard, 1959). 522 s.

Så nåede da efter 40 års forløb det store værk om det nordslesvigske spørgsmål i årene 1865 til 1879 til vejs ende takket være professor Bagge, der efter professor Aage Friis' testamentariske ønske har påtaget sig det ingenlunde taknemmelige arbejde at udsende det sidste bind akter fra fremmede landes arkiver samt fuldføre den historiske fremstilling.

Aktudgaven, der omfatter tiden fra 1. februar til 31. december 1879 og dermed de betydningsfulde begivenheder omkring artikel V.s ophævelse, afslutter den serie af fremmede akter og breve, som Friis begyndte at udsende i 1939, og som i alt består af 4 bind på ikke mindre end 2.172 sider.

Hertil kommer så udgaven af danske akter, 5 bind plus register med i alt 3.212 sider; og for at fuldende billedet må også bogen om »Statsraadets Forhandlinger 1863–1879« på 447 sider tages med, d. v. s. over 5.800 sider akter, der omspænder det korte tidsrum af 15 år. Få lande og næppe nogen af de små kan opvise en lignende aktudgave om et enkelt udenrigspolitisk spørgsmål. Nu, da værket er afsluttet, er det ganske interessant at se tilbage på, hvorledes dette vældige arbejde er blevet til.

Det var i foråret 1919, da forhandlingerne om Nordslesvigs genforening stod på, at Aage Friis fik den i og for sig nærliggende tanke at udarbejde en udførlig fremstilling af den danske udenrigspolitik i det nordslesvigske spørgsmål fra Wienerfredens afslutning til den tysk-østrigske bekendtgørelse i februar 1879 om artikel V.s ophævelse, da bestræbelserne for en genforening måtte opgives. Hans første undersøgelse gjaldt »det danske Program for Nordslesvigs Genforening med Danmark 1866«. I april 1919 holdt han foredrag herom, og i juni s. å. lod han det trykke i »Tilskueren«. I løbet af efteråret 1919 forhandlede han med udenrigsministeriet om adgang til dettes arkiv, idet han skitserede sin arbejdsplan, der gik ud på, at han foruden en udførlig historisk fremstilling også skulle offentliggøre en samling af de vigtigste aktstykker, som fremstillingen byggede på. Foruden de officielle akter skulle tillige den halvofficielle korrespondance mellem grev Frijs, Vedel, Quaade og andre trykkes. Udgaven blev oprindeligt anslået til at omfatte 40–50 ark, og udenrigsministeriet imødekom ikke blot Friis' ønske om adgang til arkivet og ret til at offentliggøre akterne, men påtog sig også at skaffe de fornødne statsbevillinger til dækning af alle omkostninger ved at udsende denne aktudgave. Det tør siges, at sjældent er forhaandsberegninger i den grad slaaet